

CARELIA

K U L T T U U R I L E H T I

lokakuu
2021

Ilmestynyt
vuodesta
1928

Julkaisijat: Karjalan tasavallan kansallisen ja aluepolitiikan ministeriö ja Periodika-kustantamo.

Päätoimittaja

Armas Mashin

Toimitusneuvosto

Santeri Jeremejev

Irina Kolomainen

Nina Levitskaja

Nina Zaitseva

Toimitus

Anna Zavjalova

Graafinen suunnittelu ja taitto

Jelena Ravitskaja

3 Pääkirjoitus

HISTORIA

- 5 Aleksandr PASHKOV.
**Uudenkaupungin rauha Venäjän ja
Karjalan historiassa**

TÄTÄ MIELTÄ

- 13 Aleksandr Fedosov: "Pietari Suuren
muisto nykyajan mahdollisuus"

KARJALAN TASAVALLAN KANSALLISMUSEO 150 VUOTTA

- 18 Mihail GOLDENBERG.
Vaalija ja valistaja
- 21 Mihail GOLDENBERG.
Enemmän kuin museo
- 25 Mihail GOLDENBERG.
Museon johdossa
- 29 Armas MASHIN.
Paikan henki
- 33 Oleg MOSHNIKOV.
Kirkas ehtymätön lähde
- 37 Jevgeni FOTEJEV.
Vepsän museo Soutjärvellä
- 42 Jevgeni MIRONITSHEV.
**Karjalan rintamalla ainutlaatuinen
museo**

- 46 Armas MASHIN.
Täällä osataan suomea

- 65 **Tervehdyksiä päiväsankarille**

TVERINKARJALAISET

- 67 Irina NOVAK.
**Koissa i šeinät voissa: tverin-
karjalaisten vaihteita ja näkymiä**

- 72 Seppo TUOMI.
**Matkakokemuksia
Tverin Karjalasta**

NIMI KARJALAN KARTASSA: HARLU

- 80 Inna NIPPOLAINEN.
**Pavel Tshernikov: "Olen
joutunut satuun"**

MUISTO

- 85 Robert KOLOMAINEN.
**Unelma Konkan
satavuotismuistoksi**

INKERINSUOMALAISET

- 91 Inna NIPPOLAINEN.
Kontulia etsimässä
- 96 Inna NIPPOLAINEN.
**Mielikuvituksen voimalla neljä
vuotta Karjalassa**
- 99 Leena VAINONEN.
Katkelmia Kontuli-romaanista

Aleksandr PASHKOV

Aleksandr Pashkov on historian tieteiden tohtori, Petroskoin valtionyliopiston kotimaisen historian laitoksen professori ja Venäjän pohjolan tutkimus- ja koulutuskeskuksen johtaja.

Uudenkaupungin rauha Venäjän ja Karjalan historiassa

Uudenkaupungin rauha tehtiin 300 vuotta sitten 30. elokuuta juliaanisen kalenterin (10. syyskuuta gregoriaanisen kalenterin) mukaan 1721.

Suuri Pohjan sota päättyi Uudenkaupungin rauhaan. Venäjä pääsi Itämeren alueelle ja nousi suurvallaksi.

Ruotsin ekspansio ulottui Itämeren rannikkoalueille 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla. Ruotsi kävi jatkuvasti sota Tanskaa, Puolaa ja Venäjää vastaan. Tuntuva osa virolaisten ja latvialaisten asuinalueita sekä muita Itämeren etelärannikon maita liitettiin Ruotsin yhteyteen. Itämerta alettiin kutsua Ruotsin mereksi. Suomenlahden etelärannikko, Nevan alue, Karjalan kannas ja Laatokan pohjoisrannikko siirtyivät Ruotsin valtaan Stolbovan rauhasta 1617. Venäjältä evättiin pääsy Itämeren alueelle.

Pietari I valtakausi alkoi vuonna 1689. Hän tahtoi palauttaa Ruotsille 1617 siirtyneet maat ja ulottaa Venäjän alue Itämerelle. Sota Ruotsia vastaan aloitettiin 1700. Tanska, Puola ja Saksi kuuluivat Ruotsin vastaiseen liittokuntaan yhdes-

sä Venäjän kanssa. Niillä oli huomautettavaansa ruotsalaisille.

Suuri Pohjan sota alkaa

Venäjä julisti sodan Ruotsille elokuussa 1700. Sotasuunnitelman mukaan Venäjän sotajoukkojen oli pitänyt saartaa ruotsalaisten Narvan linna ja estää ruotsalaisten joukkojen siirto Viron alueelta muualle. Venäjän armeija oli kiireellä koottu ja kouluttamaton, miesvahvuudeltaan 34–40 tuhatta henkeä. On tietoja että kuusi tuhatta heistä oli kutsuttu sotaväkeen Aunuksen Karjalan alueelta.

Nuori, tarmokas, seikkailumielisen rohkea **Kaarle XII** tuli Ruotsin kuninkaaksi 1697. Sodan alettua hän järjesti nopeasti mairinnousun Tans-

Alexander von Kotzebue. 1815–1889. Narvan taistelu 19. (30.) marraskuuta 1700. 1846. Kangas, öljy.

kassa ja sulki Tanskan pois sodasta. Seuraava isku kohdistui Venäjää vastaan. Ruotsin 9–10 tuhatta henkeä vahva sotajoukko nousi maihin Virossa ja eteni Narvaan saakka marraskuuhun 1700 mennessä. Kun Pietari I sai tietää ruotsalaisten lähestymisestä, hän lähti yllättäen kenttäleiriltään Novgorodiin 18.(29.) marraskuuta. Ruotsalaiset hyökkäsivät venäläisten aseisiin 19.(30.) marraskuuta. Huonosti koulutettu, kuriton, tsaarin pois-lähdöstä hämmentynyt venäläinen armeija kärsi murskatappion. Noin kahdeksan tuhatta henkeä kuoli tai katosi tietymättömiin, ja 195 tykkiä menetettiin taistelussa. Muutama tuhat venäläistä sotilasta joutui sotavangeiksi Ruotsiin. Eräiden tietojen mukaan noin kaksi tuhatta Aunuksen Karjalan asukasta vietiin vankeina sinne. He olivat vankeudessa lähes 20 vuoden ajan, minkä jälkeen useat heistä saivat palata kotiin. Ruotsalaisten menetykset olivat vajaat kaksi tuhatta kuollutta ja haavoittunutta. Vain 23 tuhatta venäläistä sotilasta selvisi Narvasta Novgorodiin.

Narvan sotavoiton jälkeen Kaarle XII uskoi, ettei Venäjä ole enää vaara, ja hän komensi armei-

jansa Puolaan, **August II:n** komentamia puolalaisia ja saksilaisia joukkoja vastaan. Ruotsalaiset juuttuivat seitsemäksi vuodeksi Puolaan. Pietari I käytti hyväkseen tätä taukoa. Uutta väkeä kutsuttiin venäläiseen armeijaan ja tykistö uudelleen varustettiin. Kolmannes kirkonkelloista laskettiin kellotapuleista ja sulatettiin tykeiksi Pietari I:n käskystä. Venäläiset joukot hankkivat taistelukemusta jatkuvista rajaselkkauksista ruotsalaisten kanssa vuosina 1701–1702.

Pähkinälinnan ja Nevanlinnan valtaus

Venäläinen armeija oli valmis mittaviin hyökkäysoperaatioihin syksyyn 1702 mennessä. Venäläinen sotakomento päätti vallata ruotsalaisen Pähkinälinnan Nevan alkulähteillä. Jotta hyökkäys olisi yllätys, Pietari I lähti Arkangeliin ja myöhemmin käski että joukot laskevat maihin Njuhtshan kylän lähellä. Neljä tuhatta sotilasta tuli rantaan silloin. Muutama tuhat paikkakuntalaista rakensi salaa tietä Njuhtshasta Vienanmeren rannikolta Äänisen rantaan, Poventsaan kesällä 1702.

Tämä tie sai Keisarin tien nimen Venäjällä. Pietari I sotajoukkoineen siirtyi Äänisen rantaan elo- ja syyskuun aikana 1702. Tämän jälkeen sotajoukko kulki vesiteitse Äänisellä, Syvärillä ja Laatokalla, ja yllätti ruotsalaiset Pähkinälinnassa.

Pähkinälinna saarrettiin 26. syyskuuta (6. lokakuuta), ja sen varuskunta antautui kiivaan rynnäkön pakosta jo 11.(22.) lokakuuta. Noin kaksi tuhatta venäläistä kaatui ja haavoittui Pähkinälinnan valtauksessa, ja 23 karkuria teloitettiin. Ruotsalaisten menetykset olivat 367 kaatunutta ja haavoittunutta. Venäläiset saivat saalikseen 138 tykkiä. Pietari oli riemuissaan sotavoitosta. *Oli ollut vihollisen vallassa 90 vuoden ajan* luki mitalissa, joka valmistettiin keisarin käskystä Pähkinälinnan sotavoiton kunniaksi.

Venäläinen hyökkäys jatkui keväällä 1703. Ruotsalainen Nevanlinna vallattiin Nevan suussa 1.(13.) toukokuuta. Venäjä pääsi Itämeren alueelle. Nevanlinna oli pieni heikko linnoitus kaukana merenrannalta. Pietari I päätti perustaa uuden linnoituksen lähelle Suomenlahtea. Uuden Pietarin ja Paavalin linnoituksen peruskivi laskettiin 16.(27.) toukokuuta. Tämä päivä on Pietarin kaupungin perustamispäivä.

Pietarin kaupunki kehittyi nopeasti. Se oli kuitenkin suojaamaton Ruotsin sotalaivaston hyökkäyksiltä. Venäläinen sotalaivasto piti perustaa nopeasti Itämeren alueelle. Muutama telakka perustettiin tätä varten. Syvärille maaliskuussa 1703 perustettu Lotinapellon telakka oli merkittävin niiden joukossa. Ulkomaiset työnjohtajat ohjasivat laivanrakennusta. Kirvesmiehet olivat kotimaisia. Aunuslaisia kirvesmiehiä arvostettiin hyvästä taidostaan.

Lotinapellon telakan perustaminen muutti Aunuksen Karjalan tilannetta. Tämän aikaisemmin vähäpätöisen raja-alueen merkitys kasvoi telakan ansiosta. Aunus suojasi Itämeren sotalaivaston syntykehtoa. Ruotsalaiset tiesivät tämän ja alkoivat hyökätä aktiivisemmin Venäjän maille. He tuhosivat venäläisen raja-aseman Rajakonmussa syyskuussa 1704. Venäläinen sotakomento päätti kohdistaa kostoiskun Sortavalaan, joka oli ruotsalaisten tukikohta Laatokan Karjalassa.

Fjodor Apraksinin komentama kahden tuhannen hengen sotajoukko eteni Laatokan jäätä pitkin Sortavalaan ja valtasi sen äkkiryssänsä

tammikuussa 1705. Noin 400-henkinen ruotsalainen varuskunta murskattiin. Venäläiset majailivat kolme päivää Sortavalassa. Kaikki paikalliset asukkaat vietiin Venäjälle ja kaikki maatilat peräti 40 kilometrin päässä Sortavalasta poltettiin. Sortavala menetti kaupungin oikeudet tämän tuhon jälkeen. Sortavalan asukasluku palasi vuoden 1704 tasolle vasta 1800-luvun puolivälin aikaan.

Tehtaita Aunuksen Karjalaan

Muutaman uuden rautasulatton perustaminen oli mitä tärkein tapahtuma Aunuksen Karjalassa 1700-luvun alussa. Ensimmäiset rautasulatot oli perustettu tänne hollantilaissyntyisen yrittäjä **Andrei Butenandtin** toimesta jo 1600-luvun lopussa. Hän omisti neljä piensulattoa 1700-luvun alussa. Siellä toimi ulkomaisia mestareita ja työvoimana oli paikallisia talonpoikia. Pietari I takavarikoi nämä sulatot Butenandtin kuoltua. Neljää uutta rautatehdasta perustettiin Karjalan alueelle

August Toliander. 1835–1910. Pietari I:n muotokuva. 1874. Kangas, öljy. Karjalan tasavallan kuvataidemuseo.

David von Krafft. 1655–1724. Ruotsin kuningas Kaarle XII. Kangas, öljy.

vuosina 1702–1707. Niitä olivat Pietarin tehdas Lohijoen suistossa nykyisen Petroskoin alueella sekä Poventsan, Aleksejevskin ja Kentjärven sulatto. Kentjärvellä sulatettiin sekä rautaa, että kuparia.

Näitä yrityksiä kutsuttiin Aunuksen Pietarin tehtaiksi. Niissä toimi ulkomaisia mestareita, ja noin 300 seppää ja aseseppää määrättiin heidän lisäksi Venäjän 34 eri kaupungista näihin tehtaisiin. Noin 50 tuhatta pohjoisalueen talonpoikaa käskettiin apuvoimaksi niihin. Tehtaissa tuotettiin tykkejä, kivääreitä, kuulia, teräsaseita, rautaisia laivanosia, kuten ankkureita ja nauloja. Myöhemmin, Pietari I:n valtakauden lopussa tehtaissa alettiin valmistaa myös siviilitavaroita, kuten vesisuihkuputkia ja kirurgisia leikkausvälineitä. Aunuksen Pietarin tehtaat kukoistivat 1713–1722. Merkittävä hollantilainen metallurgi ja tehdaspäällikkö **Wilhelm Gennin** johti niitä tähän aikaan.

Osa tehtaista lopetettiin, koska työvoima ei riittänyt kahdeksan tehtaan tarpeisiin. Kalusto ja työväki siirrettiin lopetettuja tehokkaampiin yrityksiin. Enää neljä tehdasta toimi vuonna 1725 – Pietarin, Kentjärven, Poventsan ja Joensuun tehdas (viimeinen Butenandtin tehtaista).

Lohijoen suistoon 1703 perustettu Pietarin tehdas oli suurin Aunuksen Pietarin tehtaiden joukossa. Pietarin työläiskylä kasvoi tehtaan viereen. Tämä työläiskylä sai Petroskoin (ven. Petrozavodsk) nimen ja kaupungin oikeudet 1777. Tätä ennen Pietarin työläiskylä oli nopeasti kasvanut isoksi 1700-luvun alussa. Siitä tuli Aunuksen kihlakunnan hallintokeskus 1715. Pietarin tehdaskylän (nykyinen Petroskoi) väkiluku oli 3,5 tuhatta henkeä 1719.

Karjalan vanhauskoisten vaiheet liittyvät tehdastoimintaan. Venäjän ortodoksisen kirkon käytäntöjä uudistettiin patriarkka **Nikonin** aikana 1600-luvun puolivälissä. Osa uskovaisista vastusti uudistusta ja piti kiinni vanhoista kirkonkäytännöistä. Viranomaiset vainosivat julmasti vanhauskoisia, ja nämä järjestivät joukolla itsensä polttamisia vastarinnaksi. Muutama itsensä poltto tapahtui Karjalan alueella 1600-luvun lopussa. Muut vanhauskoiset pakenivat vainoa pohjolan aarniometsiin.

Pietari I suhtautui suvaitsevaisesti vanhauskoihin, joita oli paljon. Hän katsoi heitä työvoimavaraksi. Vanhauskoiset saivat luvan toimittaa kirkonmenojaan vanhaan tapaan. Pietari I:n politiikka johti siihen, että vanhauskoisuus kukoisti Karjalassa. Vanhauskoiset perustivat skiittojaan tänne. Tunnetuimpia olivat Danilovon ja Lieksan skiitta Uikujoen yläjuoksulla. Ne tunnetaan Uikujoen yhdyskuntana. Vanhauskoisuus levisi venäläisiltä karjalaisten keskuuteen. Tuoppajärven skiitta sekä Pahkalammen ja Mäkrän skiitat perustettiin myöhemmin.

” **Pietarin tehdaskylän väkiluku oli 3,5 tuhatta henkeä 1719.**

Vienanmeren rannikko eli Pomoria kärsi pahiten nykyisen Karjalan alueella Suuren Pohjan sodan aikana. Pomorit olivat taitavia merenkulkijoita. Rannikon miehiä käskettiin joukollaan

venäläisen sotalaivaston merimiehiksi kahdesti 1713 ja 1715. Viananmeren rannikon talous joutui hunningolle, kun kaikki hyväkuntoiset miehet oli otettu laivastopalvelukseen.

Kaarle XII lähtee Venäjälle

Palattakoon Suuren Pohjan sodan sotatapahtumiin.

Venäläiset joukot tulivat Viroon vuonna 1704. Narva ja Tartto vallattiin. Venäjä otti haltuunsa lähes kaikki Viron sisäosan ja Latvian itäosan maat. Ruotsalaiset pitivät hallussaan Tallinnan, Pärnun ja Riian satamat.

Ruotsin armeija jatkoi sotaa Puolassa. Ruotsalaiset valtasivat Varsovan 1702, ja heidän suosikkinsa **Stanislaw Leszczyński** valittiin Puolan kuninkaaksi kesällä 1704. Sotatoimia tapahtui Liettuan, Valko-Venäjän ja Ukrainan Dneprin oikeanpuoleisen osan alueella 1705–1706. Puolalaiset, saksilaiset ja sinne lähetetyt venäläiset joukot kärsivät tappioita ruotsalaisilta. Syksyllä 1706 ruotsalaiset tunkeutuivat Saksiin ja August III:n oli pakko tehdä rauha Ruotsin kanssa. Venäjä menetti kaikki liittolaisensa. Kaarle XII alkoi valmistella sotaretkeä Venäjälle.

Ruotsin 38 tuhatta miestä vahva armeija lähti Saksista Puolaan. Venäjän puolelta oli ruotsalaisia vastaan 83 tuhatta miestä vahva kenttäarmeija. Ruotsalaiset valtasivat Minskin maaliskuussa 1708 ja kolmen kuukauden päästä lähtivät kaakkois-suuntaan sieltä. He tuottivat tappion Venäjän armeijalle Golovtshinin taistelussa 23.(14.) heinäkuuta ja valtasivat Mogiljovin kaupungin muutama päivä myöhemmin. Golovtshinin taistelu oli viimeinen iso ruotsalaisten voitto Suuressa Pohjan sodassa.

Muonan ja rehun puute alkoi vaivata Ruotsin armeijaa kesään 1708 mennessä. Venäläiset joukot polttivat kaupunkeja ja kyliä perääntyessään. Näin poltettiin Vitebsk, Orsha, Mogiljov ja muut kaupungit. Valkovenäläiset talonpojat kätkivät viljaa ja rehua ja hyökkäsivät ruotsalaisin huoltomiehiin.

Pietari I varoi ruotsalaisten hyökkäystä Venäjälle. Novgorodin, Pihkovan, Smolenskin ja Brjanskin kaupunki muutettiin linnoitukseksi länsirajalla. Moskova samoin muutettiin linnoitukseksi. Maalaisväestö ajettiin väkisin kaupunkeihin ja kylät poltettiin 200 kilometriä leveällä rajavyöhykkeellä.

Kaarle XII halusi viedä Pietari I:n huomion sotatapahtumista Valko-Venäjän alueella. Kenraali **Georg Lybecker** sai kuninkaalta käskyn hyökätä ruotsalais-suomalaisin voimin Pietarin kaupunkiin. Lybecker komensi 14 tuhatta sotilasta ja 22 sotalaivaa tässä hyökkäyksessä. Pietarin kaupunki oli Fjodor Apraksinin komentaman 24,5 henkeä vahvan sotajoukon suojassa. Nevan taistelu käytiin 29. elokuuta (9. syyskuuta). Hyökkääjät perääntyivät.

Tie Pultavaan

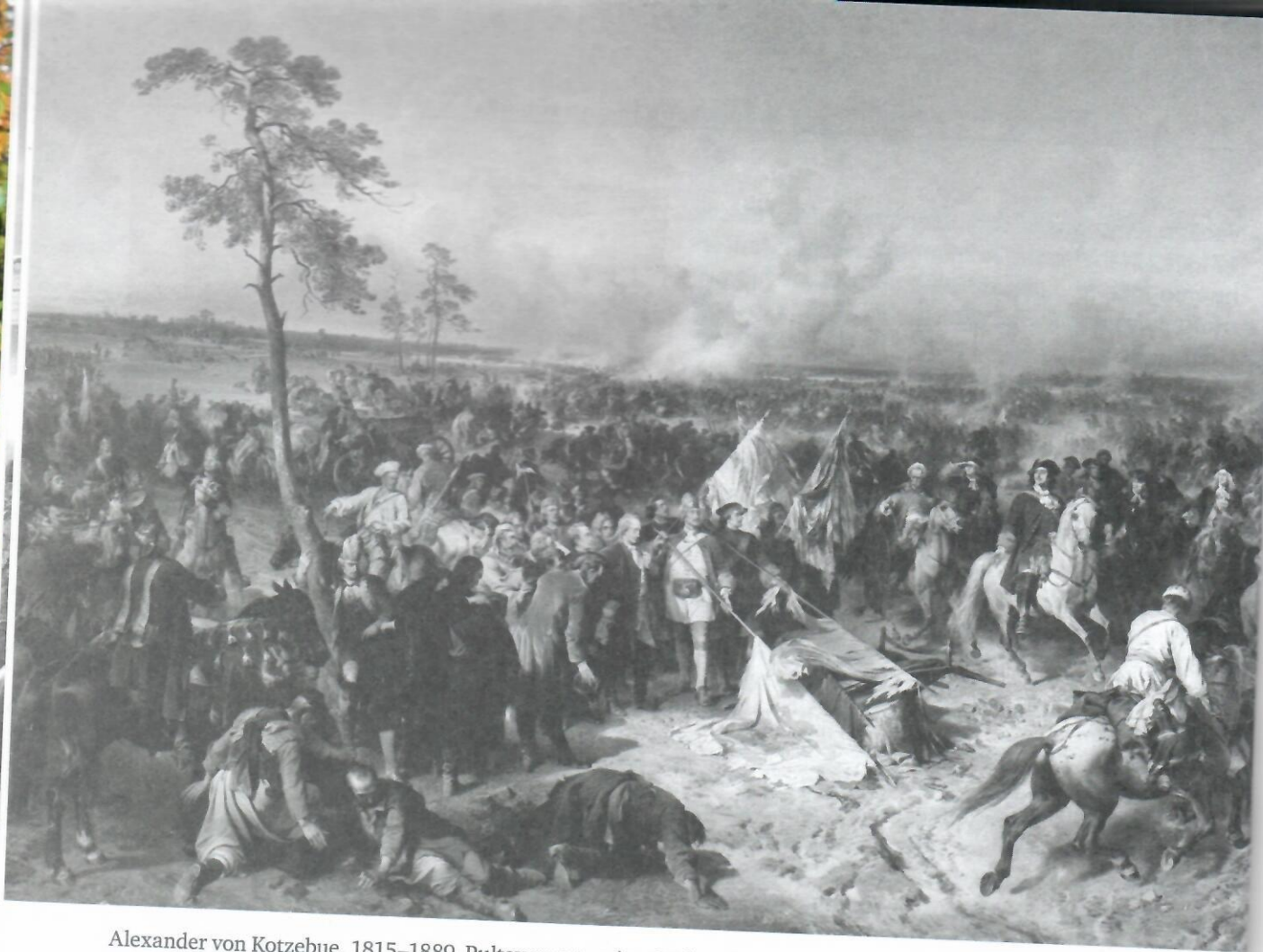
Adam Lewenhauptin komentama 16 tuhatta miestä vahva armeijakunta oli lähtenyt Riiasta Kaarle XII:n joukkojen apuun. Peräti seitsemän tuhannen rataan kuormasto ja valtavan kokoinen karjalauma kulkivat armeijakunnan mukana. Iso joukko kulki kovin hitaasti, enintään 6–8 kilometriä päivittäin.

Kaarle XII käski joukkonsa Mogiljovista Smolenskin suuntaan. Hän muutti suunnitelmaa saatuaan tietää, että hyvin linnoitettu Smolensk on vahvan sotajoukon suojassa tuhotun alueen päässä. Kaarle XII luopui aikomuksesta hyökätä Smolenskiin ja päätti suunnata Dneprin vasemmanpuoleiseen Ukrainan osaan 14.(25.) syyskuuta. Lewenhauptin armeijakunta sai käskyn tulla sinne.

” Ruotsalaiset lyötiin Lesnajassa.

Pietari I päätti tuhota Lewenhauptin sotajoukon. Pietari I:n ja **Aleksandr Menshikovin** komentama osasto lähti ruotsalaisia vastaan. Noin kymmenen tuhatta vahva venäläinen sotajoukko hyökkäsi ruotsalasiin (yhdeksän tuhatta henkeä) Lesnajan kylän kohdalla. Ruotsalaiset lyötiin Lesnajassa. He menettivät kaatuneina ja haavoittuneina 6,5 tuhatta henkeä. Venäläisten häviö oli noin neljä tuhatta henkeä. Ruotsalaiset menettivät koko kuormastonsa, ja vain 6,7 tuhatta henkeä pääsi liittymään Kaarle XII: armeijaan. Puolitoista tuhatta henkeä palasi Latviaan. Nälkä ja sotatarvikkeiden puute piinasivat Ruotsin sotajoukkoja Lesnajan tappion jälkeen.

Ruotsalainen armeija siirtyi Dneprin vasemmanpuoleiseen Ukraina. Ruotsalaiset toivoivat saavansa muonaa Ukrainasta, jossa oli vain pieniä

Alexander von Kotzebue. 1815–1889. Pultavan sotavoitto 27. kesäkuuta (8. heinäkuuta) 1709. 1862. Kangas, öljy.

venäläisvaruskuntia. Tärkeintä oli kuitenkin se, että vasemmanpuolisen Ukrainan hetmani **Ivan Mazepa** oli valmis tulemaan ruotsalaisten puolelle. Hän ja kolmisen tuhatta ukrainalaista kasakkaa liittyivät ruotsalaisiin 26. lokakuuta (4. marraskuuta). Noin seitsemän tuhatta zaporogikasakkaa liittyi ruotsalaisiin myöhemmin. Mazepa lupasi Kaarle XII:lle hyvät olot Baturinissa, joka oli kasakojen pääkaupunki. Venäläiset toimivat ruotsalaisia nopeammin. Iso Menshikovin komentama sotajoukko saartoi Baturinin linnan ja valtasi sen viikon saarron jälkeen 2.(13.) marraskuuta. Kaikki sotasaaaliiksi saatu muona ja aseet vietiin sieltä pois tai tuhottiin. Monet Baturinin puolustajat teloitettiin. Heidän lukumääräänsä ei tiedetä. Näitä tapahtumia kutsutaan "Baturinin tragediaksi" Ukrainassa nykyään. Kun Baturin vallattiin, jäivät ruotsalaiset luotettavaa tukikohtaa vaille. Näлкäinen ja kylmä talvi odotti heitä.

Talvi 1708–1709 olikin erittäin kylmä. Monet ruotsalaiset kärsivät pahasti pakkasesta. Ruotsa-

laiset ryöstivät ukrainalaisia talonpoikia muonan puuttuessa, ja nämä hyökkäsivät ruotsalaisiin huoltomiesryhmiin. Ruotsalaiset valtasivat muuttaman pienen kaupungin ja linnoituksen. Sotilaat uupuivat jatkuvilla marsseillaan. Ruotsin armeijan sotahenki laantui.

Sodan käännekohta

Ruotsalaiset saartoivat Pultavan kaupungin huhtikuussa 1709. He aikoivat käyttää Pultavaa tukikohtana Moskovaan hyökätessään. Pultavan varuskunnan vahvuus oli 2,2 tuhatta miestä. He torjuivat 20 rynnäkköä, joissa kaatui yli kuusi tuhatta ruotsalaista. Venäläisen armeijan joukot tulivat Pultavan lähelle toukokuun lopulla. Venäläiset valmistautuivat ratkaisevaan taisteluun.

Pultavan taistelu tapahtui 27. kesäkuuta (8. heinäkuuta) 1709. Kaarle XII komensi 16,5 tuhatta miestä ja neljä tykkiä taisteluun. Venäläisillä oli 42 tuhatta miestä ja 102 tykkiä. Taistelun tärkein vaihe

kesti kello 9–11, minkä jälkeen ruotsalaiset pakenivat taistelun paikalta. Noin yhdeksän tuhatta ruotsalaista kaatui ja 1300 joutui vangeiksi. Venäläisiltä kaatui 1345 ja haavoittui 3300 miestä. Ruotsin armeijan jäljelle jääneet joukot pakenivat Dneprille tarkoituksenaan mennä Turkkiin. Pietari I komensi 11 ratsuväkirykmenttiä ruotsalaisten perään. Ne tavoittivat heidät Perevolotshinassa Dneprin rannassa. Noin 16 tuhatta sotilasta ja paljon siviilejä joutui venäläisten vangeiksi siellä. Vain pieni joukko (1–1,5 tuhatta ruotsalaista ja tuhat kasakkaa) Kaarle XII:n ja Wazepan johdolla pääsi pakenemaan Turkkiin.

Pultavan taistelu muutti ratkaisevasti Suomen Pohjan sodan kulkua. Ruotsin sotamahti murtui. Venäjä pääsi voiton puolelle sodassa. August II:n asema vahvistui Puolassa. Stanislaw Leszczyński pakeni maasta. Ruotsin-vastainen Pietari I:n ja August II:n liitto palasi voimaan lokakuussa 1709. Tämän liiton mukaan Venäjä oli saava Inkerinmaan ja Viron alueen omakseen sotavoiton jälkeen. Tanska ja Preussi tulivat liittokuntaan pian.

Venäläinen armeija valtasi viimeiset ruotsalaisten tukikohdat Itämerellä vuonna 1710. Niitä olivat Riika, Tallinna, Viipuri ja Käkisalmi. Viron, Latvian itäosan ja Käkisalmen läänin alue siirtyivät Venäjän hallintaan. Voitto huumasi Pietari I:n mielen. Ennen kuin Ruotsi olisi ollut voitettu, hän aloitti sodan Turkkiä vastaan 1711. Tämä sota oli epäonni Venäjälle. Turkin joukot saartoivat Pietari I:n komentaman armeijan Prutjoella Moldaviassa. Pietari I oli vähältä joutua sotavankeuteen. Venäläiset diplomaatit pelastivat tilanteen neuvotteluun rauhan Turkin kanssa.

Pietari I jatkoi sotaa Ruotsia vastaan Prutin retken jälkeen. Venäjän armeija tunkeutui ruotsalaisten hallinnassa olleeseen Pommeriin vuonna 1712. Ruotsalaiset joukot murskattiin siellä. Pommerin alue jaettiin Preussin, Hannoverin ja Holsteinin välille.

Suomi miehitetään

Venäjän joukot tulivat Suomeen 1713. Pietari I selitti Suomen-sotaretken tavoitteita seuraavasti: Suomeen ei mennä tuhomielin eikä Suomen hallintaa tavoitella tällöin. Venäjän keisari mainitsi kaksi syytä mennä Suomeen. Toisaalta Suomen alue voitaisiin antaa pois myönnytyksenä tulevisissa rauhaneuvotteluissa, ja toisaalta Ruotsi saa re-

sursseja, muun muassa lihaa ja polttopuuta Suomesta. ”Ruotsin kaula taipuu helpommin, kunhan pääsemme Åboon ensi kesään mennessä”, Pietari I päätteli.

Venäläiset sotajoukot valtasivat Etelä-Suomen alueen, muun muassa Helsingin ja Porvoon toukokuussa, ja Turku vallattiin elokuussa 1713. Venäläiset jatkoivat etenemistään, ja valtasivat Vaasan helmikuussa 1714. Suomen etelä- ja keskiosa siirtyi venäläisten haltuun keväeseen 1714 saakka. Ruotsalaiset joukot oli murskattu siellä. Venäläinen sotakomento tahtoi huoltaa joukkojaan paikallisen väestön kustannuksella ja sääti kontribuutioita suomalaisille. Suomalaiset kärsivät ryöstöstä ja väkivallasta, joita tapahtui teiden varrella. Upseerit vangitsivat paikallisia asukkaita ja veivät heitä maatiloilleen Venäjälle. Kasakat veivät naisia ja lapsia myytäväksi Pietariin.

” Pietari I oli vähältä joutua sotavankeuteen.

Pohjanmaalla kärsittiin pahiten sodasta. Venäläinen sotakomento piti Pohjanmaata puskurialueena, joka pitää tuhota ruotsalaisen vastahyökkäyksen varalta. Oletetaan että noin 20 tuhatta suomalaista tapettiin ja 30 tuhatta vietiin Venäjälle venäläisen miehityksen aikaan. Suomalaisia pakeni Ruotsiin ja piileskeli metsissä tällöin. Osa suomalaisista nousi sissisotaan venäläisiä vastaan. Heitä kutsuttiin kivekkäiksi. Kivekkäiden ryhmiä toimi jopa Pietarin lähetyvillä 1713. Toiset heistä muuttuivat ryövärisakeiksi, jotka ryöstivät suomalaisia talonpoikia. Joskus itse suomalaiset ilmiantoivat kivekkäitä Venäjän viranomaisille.

Tätä Suuren Pohjan sodan vaihetta on kutsuttu Suuren vihan ajaksi Suomessa. Tunnustettakoon väkivalta- ja hirmutekotapaukset, joita oli silloin. Tunnustettakoon myös että tällainen käyttäytyminen kuului kaikkien maiden armeijatapoihin sotaoloissa siihen aikaan. Sitä ilmeni kotimaan alueella miehityksen vihollisalueen lisäksi.

Sotilashallinto toimi Venäjän miehittämällä suomen alueella vuosina 1713–1717. Hallinto siirtyi siviiliviranomaisille 1717–1721. Ruotsalainen kreivi **Gustav Douglas** toimi Suomen kenraalikuvernöörinä 1717–1721. Hän oli joutunut

sotavangiksi Pultavassa ja siirtynyt venäläiseen palvelukseen. Suomalaisia rekrytoitiin 2171 henkeä venäläiseen armeijaan hänen aikanaan 1720. Heidät vietiin ensin Pietariin, ja noin 1400 henkeä lähetettiin sieltä Astrakaniin. Muut jäivät huonokuntoisina Pietariin.

Matkalla Astrakaniin 73 suomalaista alokasta pääsi karkuun novgorodilaisessa Ljubanin kylässä. Useimmat heistä olivat Vaasan kihlakunnasta kotoisin. Myöhemmin 42 karkuria saatiin kiinni. Tämän tapauksen jälkeen viranomaiset luopuivat aikeestaan lähettää suomalaisia rekryttejä Astrakaniin, jonka ilmasto on haitallinen pohjolan ihmisille. Noin 230 suomalaista lähetettiin Moskovan varuskuntaan, ja noin 200 suomalaista jäi rakennustöihin Pietariin. Kaikki Astrakaniin komennetut suomalaiset kuolivat julman kohtelun ja epäystävällisen ilmaston takia siellä.

Venäläisellä sotalaivastolla oli tärkeä osuus Suomen valtaamisessa. Venäjä voitti Ruotsin sotalaivaston Riilahden meritaistelussa 27. heinäkuuta (7. elokuuta) 1714. Venäläiset valtasivat kymmenen ruotsalaista sotalaivaa ja 116 tykkiä. Ruotsalaisia kuoli 360 ja joutui vangiksi 580 henkeä taistelussa. Venäläisiä kuoli ja haavoittui 700 henkeä. Riilahden voitto oli ensimmäinen iso venäläinen voitto meritaistelussa.

Uudenkaupungin rauha

Kaarle XII palasi Turkista Ruotsiin vuoden 1715 loppussa. Hän halusi tehdä rauhan Venäjän kanssa. Ahvenanmaan kongressiksi kutsutut rauhanneuvottelut aloitettiin Venäjän ja Ruotsin välillä Ahvenanmaalla toukokuussa 1718. Kaarle XII käytti hyväkseen sotataukoa ja aloitti sodan Norjaa vastaan. Hän kaatui pienen norjalaisen linnoituksen saarossa loppuvuodesta 1718. Kaarle XII:n sisko **Ulriikka Eleonoora** tuli Ruotsin kuningattareksi veljensä kuoleman jälkeen. Kuningatar tahtoi jatkaa sotaa ja Ahvenanmaan kongressi keskeytettiin.

Venäläiset järjestivät sotaretkiä Ruotsin alueelle pakottaakseen Ruotsi rauhaan. Noin viisi tuhatta venäläistä nousi maihin Ruotsissa, kulki 300 kilometriä meren rannikkoa pitkin ja päätyi Tukholman liepeille. Venäläiset maihinnousut jatkuivat vuonna 1720. Norttäljen ja Uumajan kaupunki poltettiin tällöin. Ruotsalaiset eivät

pystyneet puolustamaan kotimaan aluetta sotalaivastollaan. Grengamin meritaistelu käytiin 27. heinäkuuta (7. elokuuta) 1720. Venäläiset valtasivat neljä ruotsalaista fregattia ja 104 tykkiä. Venäläisiä kaatui ja haavoittui 328 henkeä, ja ruotsalaisia kaatui 103 ja joutui vangeiksi 407 henkeä taistelussa. Grengamin taistelun tulos osoitti, että ruotsalainen sotalaivasto on heikko ja Ruotsi uupunut sodankäyntiin.

Rauhanneuvottelut aloitettiin Venäjän ja Suomen välillä Uudessakaupungissa Suomessa huhituussa 1721. Uudenkaupungin rauha tehtiin 30. elokuuta (10. syyskuuta) 1721. Suuri Pohjan sota päättyi tähän. Rauhansopimuksen mukaan Venäjä sai omikseen Viron, Latvian itäosan, Inkerinmaan ja Ruotsin, Karjalan alueen, Riian, Tallinnan, Viipurin, Käkisalmen ja muine kaupunkeineen.

Uskonnonvapaus julistettiin Venäjän yhteyteen liitetyillä alueilla. Suomalainen ja ruotsalainen väestö jäi asumaan kotipaikoilleen Venäjälle luovutetulla alueella. Venäjä antoi Suomen alueen ja sitoutui maksamaan 2 miljoonaa hopeariikintaalera Ruotsille. Tämä raha maksettiin täydellisesti. Ruotsi sai hopearahoja 56 tonnin verran. Venäjän valtionvaarat olivat 4–5 hopeariikintaalera ja Ruotsin valtionvarat lähes kaksimiljoonaa hopeariikintaalera siihen aikaan. Venäläisen anteliaisuuden syitä ei tiedetä tarkkaan. Ehkä näin hyvitetiin Puolan tavoitteleman Latvian itäosan liittäminen Venäjän yhteyteen.

Venäjä pääsi Itämeren alueelle ja nousi suurvallan asemaan. Tämä oli Suuren Pohjan sodan tärkein tulos. Venäjä otti Ruotsille kuuluneen valta-aseman Itämeren alueella ja kohosi Euroopan vaikutusvaltaisimpien valtioiden joukkoon. Ruotsi oli menettänyt sotilaallisen ja poliittisen mahtinsa. Venäjältä tuli keisarikunta 22. lokakuuta (2. marraskuuta) 1721, ja Pietari I sai Venäjän keisarin tittelin. Tämä tapahtuma kruunasi Suuren Pohjan sodan tulokset.

Oheinen kirjoitus on laadittu *Pietari Suuri ja hänen aikansa Karjalan kansojen historiallisessa muistissa* -nimisen hankkeen puitteissa. Hankkeeseen on käytetty Venäjän perustutkimusten säätiön myöntämää apurahaa: *Pietari Suuren aikakausi Venäjän historiassa: nykytutkimuksen näkökulma, 2020–2022*, hanke N° 20-09-42034.